

պատճառաւ քաշած վիշտերնուն համար :

Նաւասիկ վերջ կու տամ գրուածքիս , ծանուցանելով Նստուծոյ առջին , որուն ատենին դիմացը պիտի ներկայանամ քիչ ատենէն , թէ խիղճս ամենեւին զիս չստգտաներ ան ամէն յանցանաց համար , որոնց պարտաւոր ամբաստանուած եմ :

Գրեալ յաշտարակի Տաճարին , 25 Դեկտ. 1792 .

#### ԼՈՒԴՈՎԻԿՈՍ

Վեկտեմբերի 26<sup>ին</sup> երկրորդ անգամ թագաւորը ներկայացաւ Ղզգային ժողովոյն փաստաբանից ատենին . ես ժամանակին թագուհւոյն իմացուցի աս բանս , որպէս զի թմբուկներուն ձայնն ու զինուորաց շարժումը զինքը չվախցրնէ : Թագաւորը առտուն 10<sup>ին</sup> գնաց հոն ու իրիկուան 5<sup>ին</sup> դարձաւ , ընդ հսկողութեամբ Շամպոնի և Սանդէ-ռի : Նոյն իրիկունը եկան Սալէրայ , Վրոնշէ ու Տըսէզ պարոնները՝ թագաւորին սեղանէն ելած ատենը . հոն թագաւորը իրենց զովացուցիչ ըմպելիք մը հրամցուց , զոր միայն Պ . Տըսէզ առաւ . թագաւորը շնորհակալ եղաւ անոր՝ որ նեղութիւն յանձն առնելով կարդացեր էր բոլոր իրեն ջատագովական գրութիւնքը , և անկէ ներքին սենեակը գացին :

Երկրորդ օրը թագաւորը ինձի ալ տուաւ իր վրայ տպուած ջատագովութիւնը , բայց պահապաններուն հրամանաւր : Պահապաններուն մէջէն Սէնսան անունով մէկը , որն որ ամէն տեսակ ծառայութիւն կ'ընէր թագաւորական ընտանեաց համար , յանձն առաւ որ օրինակ մը այն գրուածքէն թագուհւոյն տանի . Սէնսան աս բանս յարմար առիթ սեպելով , երբոր թագաւորը շնորհակալ կ'ըլլար աս իրեն ըրած ծառայութեանը համար՝ իրմէ յիշատակ մը խնդրեց . ան ատեն թագաւորը հանեց վզնոցն ու անոր տուաւ : Սերիշ անգամ մըն ալ պահապանի մը ,

որ նոյնպիսի առթույ մը յիշատակ մը կ'ուզէր , առաւ ձեռնոցները տուաւ . այնչափ եղած էր , որ իր պահապաններն ալ իբրեւ մասունքի տեղ կը դնէին իրեն զգեստեղէնները :

Կարգէ դուրս նստարկութիւն մը ստանամանեաց վրայ :

Երբոր Ղզախու ծովը կը սառի , ձկնորսք՝ ասոր արեւմտեան ափանց շատ կողմերը սառոյցներուն վրայ տնակներ կը շինեն ու կը բնակին մէջը : Բայց երբեմն կը հանդիպի որ սառնամանիքը յանկարծ հալելով , արեւելեան ուժգին հովը սառոյցի բեկորներ իրենց վրայ բռնակող անձինքներովն ու տնով տեղով կը քաշէ ափունքներէն ու ծովուն խորունկ տեղուանքը կը նետէ . ասոնցմէ ոմանք դիմացի ափունքը կ'իյնան , բայց մեծ մասը ջրոյն զոհ կ'ըլլայ : 1835 տարւոյն ձմեռը՝ խեղճ ձկնորս մը դիւրաբեկ սառոյցի կտորի մը վրայ մնացած՝ Վէչի նեղուցէն Սե ծովը բերուեր էր քամիներու սաստկութենէն : Նստելէրքէն տեսան մարդիկ ասոր յուսահատութիւն . բայց ամենեւին ճար չկար ազատելու զանիկայ : Սերիշ ասոր նման դիպուած մըն ալ հանդիպեր է նոյն տարուան դեկտեմբեր ամսուն Ղզախու ծովուն մէջ , որն որ հետեւեալ պատմութիւնն է :

Սե ծովուն Լրիվէնէ գեղը բնակող խազախ մը , որ Նովհաննէս Նոգաբէնքոյ կը կոչուէր , Նոնիէվի մօտ ձկնարանի մը մէջ կը գտնուէր : Վեկտեմբերի 25<sup>ին</sup> սառնամանիքը խիստ ամուր երևնալով , ասիկայ մղոն մը ծովեզերքէն հեռու առաջ գնաց՝ զննելու համար իր ցանցերը , զորոնք ձգեր էր սառոյցներուն վրայ բացուած ծակերուն մէջ : Բայ աշխատութեանս զբաղած ատենը՝ մէյմ'ալ կընայի որ ան սառոյցին բեկորը , որուն վրայ ինքը կեցած էր , փրթեր զատուեր է , և ծովուն երեսին վրայ աւրագութեամբ առաջ կը քալէ : Խեղճ մարդը տեսնելով որ դարման չկայ ազա-

տուժեան, ինքըզինքը Մատուծոյ կա-  
մայր յանձնեց, ու խաղաղութեամբ  
մահուան կը սպասէր: Այն օր ասանկ  
դառն վիճակի մէջ մնաց. և թէպէտ  
հետը պատառ մը հաց ունէր, բայց  
այնպէս այլայլած էր՝ որ չկերաւ զան.  
միայն ծարաւէն տանջուելով՝ անձրևի  
ջուր խմեց, որ իր սառոյցին պատա-  
ռուածքներուն մէջ ժողվուած էր:  
Հաստ զգեստներ վրան առած ըլլալով,  
գրեթէ ամենեւին ցուրտ չէր զգար.  
խիստ քիչ ալ քուն կ'ըլլար, ու ան ալ  
սառոյցին վրայ նստած: Աթոյներորդ  
օրը սառտիկ դժուարութեամբ ծովեզերք մը  
տեսաւ, ու միտքը դրաւ որ սառերուն  
վրայէն քաշելով՝ անոր մօտենայ. բայց  
աշխատանքն ու իր ուժաթափութիւնը  
ստէպ մարմնութեան կը բերէին վրան: Մ  
միջոցին մէջ իր քալող սառոյցը՝ ծովե-  
զերքը պատած հաստատուն սառոյցին  
սառտիկ միացաւ ու կպաւ. անանկ որ  
աս կարգէ դուրս նաւարկութեան իննե-  
րորդ օրը, 1836 տարւոյն յունուարի 26,  
Բողաբէնքոյ ծովեզերքն ելաւ. Բողան-  
Տիւր ըստած հրուանդանին մօտ, որ  
կէրչի ու Մրապադի մէջ կ'իյնայ, ու  
մերձաւորագոյն Սաթարաց գեղը ին-  
ջաւ. ուսկից Սաթարացի բերին զինքը,  
ու անկէ ալ կէրչ. ասանկով ազատեցաւ  
աս մարդս, որուն կորուստը անտնօրի-  
նելի կ'երևար: Այն օրուան մէջ՝ 37-38  
գաղղիական փարօսախ տեղ կտրեր էր,  
Մզախու ծովին արևելեան ափունքէն  
առնելով՝ ինչուան անոր հարաւային ա-  
րևմտեան ծովեզերքը: Բաց 'ի ոտից  
ձմեռնակէն, և ուժաթափութեանէն՝ որ  
դիւրաւ անցաւ, իրեն առողջութիւնը  
այլայլութիւն չկրեց:

## ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆ

Մեխիգոյի մարդագոյնները:

Հայտնի է ամենուն թէ Սարանիա-  
ցիք հաշակաւորն Փերնանտ Վորդէսի  
առաջնորդութեամբը Մեխիգոյի ընդ-  
արձակ երկրին որ տիրեցին, ծաղկեալ

քաղաքականութեան մը հետ՝ գտան  
հոն նաև բարբարոսական ու արիւն-  
ուշտ կրօնքի մը պաշտամունք: Այն ի-  
րաւորնէ ինչ մեծագոյն բարբարոսու-  
թիւն կրնայ ըլլալ քան զան, որ Մե-  
խիգացիք կոյր աւելորդապաշտութե-  
մը իրենց վայրագ ու անգութ կողմ բար-  
կութիւնը կը ջանային մարդկային գո-  
հերով ինջեցնելու. և անով ալ գոհ  
չըլլալով՝ աս մարդախոշոշ սպանութեց  
ժամանակ կրօնական հանդէսներ ալ  
կը կատարէին: Փառաւոր տաճարներ  
նուիրուած էին իրենց աստուածոց.  
ասոնց մէջ առաջինն էր պատերազմի  
աստուածը, որուն հօգիտէ խոհաբանու-  
նը կու տային, և զորն որ մասնաւոր  
պատուով ու յարգութեամբ կը մեծա-  
րէին: Արոշ չենք կրնար զուրցել թէ  
տարւոյ մը միջոց որչափ մարդիկ կը զո-  
հուէին. բայց խիստ չափաւոր հաշիւ  
ընողները կ'ըսեն թէ բոլոր երկրին մէջ  
տասը հազարէն աւելի կ'ըլլար ասոնց  
թիւը: Մեխիգոյի նուաճուելուն ժա-  
մանակի սպանիացի պատմիչ մը հետե-  
ւեալ կերպով մանրամասն կը ստորա-  
գրէ մարդագոհին ահաւոր արարողու-  
թիւնը:

Այն քուրմ կը ժողվուէին աստու-  
ծոյն տաճարը. ասոնցմէ առջինը, որ  
Դոմիլիէն կը կոչուէր, կարմրագլխոտ  
կ'ըլլար, և գլուխն ալ կանաչ ու գեղին  
փետուրներով սրակ մը կը դնէր. իսկ  
մէկալ հինգ քուրմերը ճերմակ ու սև  
գունով զգեստներ կը հագնէին: Մ  
զոհագործները քաշելով զմերկամար-  
մին մարդը կը հանէին ինչուան տաճա-  
րին ամենէն բարձր դիրքը, ու սեղանին  
երկայնութեանը վրայ կը տարածէին  
զանիկայ: Աորս հոգի ասոր ոտքերէն  
ու ձեռքերէն կը բռնէին. իսկ հինգե-  
րորդը տախտըկէ օձաձև գործիքով մը  
գլուխը գոցած՝ կը սխմէր: Մն ատեն  
Վոքիլիցիւնը առաջ կու գար, ու ձեռքը  
սայրաօուր թրածն քար մը բռնած՝ անոր  
կուրծքը կը ճղէր, և դեռ կենդանի ու  
զողզողուն սիրտը ձեռքը առած՝ աս-  
տուծոյն կ'ընծայէր, ու ոտքին առջև կը  
նետէր: Այլքոր կուգը հսկայաձև մե-